

SZEMPONTOK AZ 1307. ÉVI UDVARDI ZSINAT KÁNONJOGTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAIHOZ¹

SZUROMI Szabolcs Anzelm O.Praem.
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

„Postquam lites omnes in regno exoleverant, Thomas archiepiscopus soluta Budensi atque Poseniensi Synodo, provincialem in Udvard cum episcopis suis egit. Capita statutorum. Quae nondum interdicerunt, haec fere sunt.” Ezzel a történeti összefoglalással vezeti be Péterfy Károly *Sacra concilia ecclesiae Romano Catholicae in regno Hungariae celebrata* című művében² az Udvardi Zsinat határozatait, melyet I. D. Mansi is ugyanebben a formában vesz át.³

A Zsitva bal partján elhelyezkedő Udvard településről azt bizonyosan tudjuk, hogy már 1075-ben állt a Szent Márton tiszteletére emelt kápolnája.⁴ Erről I. Géza (1074–1077) királynak a Garamszentbenedeki Apátságának írt privilégium-levelé is megemlékezik.⁵

¹ Eredeti formában elhangzott Udvardon 2007. május 21-én, az Udvardi Zsinat 700. évfordulójára rendezett konferencián. Publikációra történő átdolgozására az OTKA K 106300 program keretében került sor.

² PÉTERFY K.: *Sacra concilia ecclesiae Romano Catholicae in regno Hungariae celebrata*. Pozsony, 1742. I. 161.

³ I. D. MANSI: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, I-XXXI. Florentiae–Venetiis, 1757–1798. (úny. kiegészítéssel: L. PETIT – J. M. MARTIN (ed.), I–LX. Paris–Leipzig–Arnheim, 1899–1927.; továbbiakban MANSI), XXV. 213–214.

⁴ PAULER GY.: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. Budapest, 1899. I. 134., II. 201.

⁵ KRISTÓ GY.: *Magyarország története 895–1301*. Budapest, 1998. 125–129. Vö. MAKK F. – THOROCZKAY G.: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22.) Szeged, 2006. 51–69, különösen 55.

1. Egyházfegyelmi és politikai háttér

A tartományi zsinatok összehívásáról a 11–12. században Magyarországon valószínűleg használt *Decretum Burchardi Wormatiensis*⁶ – idézve a 314. évi Antióchiai Zsinat 20. kánonját – úgy intézkedett, hogy azt évente kétszer szükséges megtenni: az első Húsvét harmadik hetét követően, a másodikat október 15-én.⁷ Természetesen ezen felül is lehetőség volt súlyos szükség esetén további zsinatok megtartására, melyre példa a püspök megválasztása, letétele, bírósági jogkör gyakorlása.⁸ A tartományi zsinatot a püspökök és a metropolita jelenlétében kellett lefolytatni. Az évenkénti két zsinat összehívásának kötelezettsége megjelenik Kálmán király törvényeiben is.⁹ A regionális zsinatokon gyakran előfordult, hogy más tartományhoz, vagy egyházmegyéhez tartozó püspökök, illetve klerikusok is megjelentek. Ezzel is magyarázható, hogy a különböző területi zsinatok nagyon sokszor szinte ugyanazokkal a szavakkal, mondatokkal szabályozták a vitás kérdéseket, mint a szomszédos területeken. Ehhez társult a zsinatokon használt kánoni gyűjtemények szintén erőteljes egységes hatása.¹⁰ A IV. Lateráni Zsinat (1215) 6. kánonja¹¹ már pontosan megkülönböztette egymástól terminológiailag a

⁶ Vö. SZUROMI Sz. A.: Esztergomi zsinatok és kánongyűjtemények a XII. századi Magyarországon. *Iustum Aequum Salutare*, 2. (2006) 191–201.

⁷ BW 1. 44: Propter utilitates ecclesiasticas et absolutiones earum rerum quae dubitationem controversiamque recipiunt, optime placuit, ut per singulas quasque provincias bis in anno episcoporum concilia celebrentur. Semel quidem post tertiam septimanam festi Paschalis, ita ut in quarta septimana quae consequitur, id est, medio Pentacostes conveniat synodus, metropolitano comprovinciales episcopos admonente. Secunda vero synodus fiat Idibus Octobris, id est XV die mensis Octobris, quem per Beretheon Graeci nominant. In ipsis autem conciliis adsint presbyteri, diaconi, et omnes qui se laesos existimant, et synodi experiantur examen. Nullis vero liceat apud se celebrare concilia, praeter eos quibus metropolitana iura videntur esse commissa. *Patrologia Latina* CXL. 560–561.

⁸ A kérdéshez vö. SZUROMI Sz. A.: A püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi szabályok a Dionysio-Hadriana gyűjteményben. *Kánonjog*, 2. (2000) 87–95., különösen 90., 93.

⁹ *Colomanni Regis Decretorum Liber Primus*, 2: Quia populus noster magnis sepe tam vie, quam inopie laboribus pregravatus pro qualibet necessitate curiam regalem adire non potest, bis in anno, id est in festivitate apostolorum Philippi et Jacobi, et in octavis sancti Michaelis synodus in unoquoque episcopatu celebrari constituimus, in qua tam comes et comites, quam reliquorum magistratum potestates ad suum episcopum conveniant, ad quam quicumque etiam sine sigillo vocatus non venerit, reus iudicii erit. ZÁVODSZKY L.: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai (függelék: a törvények szövege)*. Budapest, 1904. 184. Vö. GERICS J. – LADÁNYI E.: *A Kálmán-kori szinodális bíráskodás valószínű mintája*, in *Iustum, aequum, salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére*. Budapest, 1998. 112–115.

¹⁰ SZUROMI Sz. A.: Az első három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyelmem a XII. században. *Magyar Könyvszemle*, 115. (1999) 377–409., különösen 377–383. SZUROMI Sz. A.: *Egyházi intézménytörténet*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5) Budapest, 2003. 66.; vö. SZUROMI Sz. A.: *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből. Források és intézmények*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15) Budapest, 2011. 86–100.

¹¹ Sicut olim a sanctis patribus noscitur institutum, metropolitani singulis annis cum suis suffraganeis provincialia non omittant concilia cele brare, in quibus de corrigendis excessibus et moribus

püspökökből álló *concilium*, és az egyházmegyei jogalkotásban a megyéspüspök személyétől függő *synodus* intézményének szintjét.¹² Ez az egyetemes zsinat egyúttal elrendelte az egyházmegyei zsinatok évenkénti összehívását is.¹³ Jól ismert, hogy a 13. század második felében több zsinatot is tartottak Magyarországon.¹⁴ Itt elsődlegesen az 1256. évi Esztergomi, valamint az 1263. évi és az 1279. évi Budai Zsinatokra utalunk.¹⁵ Ezekben a zsinatokon már kizárólag egyháziak vettek részt, ellentétben a korai – pl. Kálmán-kori – magyarországi zsinatok összetételével (vö. I. és II. Esztergomi Zsinat, 1100, 1112).¹⁶

A 14. század legelején komoly politikai problémát jelentett a magyar trón betöltésének kérdése. VIII. Bonifác pápa (1294–1303) Anjou Károly Róbert személyét támogatta, sőt ezt az álláspontját 1303. május 31-én kiadott bullájában is kifejtette.¹⁷ Többek között épp a pápai szándék volt az, ami erős ellenérzéseket

reformandis, praesertim in clero, diligentem habeant cum Dei timore tractatum, canonicas regulas et maxime quae statuta sunt in hoc generali concilio relegentes, ut eas faciant observari, debitam poenam transgressoribus infligendo. Ut autem id valeat efficacius adimpleri, per singulas dioeceses statuunt idoneas personas, providas videlicet et honestas, quae per totum annum simpliciter et de plano, absque ulla iurisdictione sollicito investigent, quae correctione vel reformatione sint digna, e tea fideliter perferant ad metropolitanum et suffraganeos et alios in concilio subsequenti, ut super his et aliis, prout utilitati et honestati congruerit, provida deliberatione procedant; et quae statuerint, faciant observari, publicantes ea in episcopalibus synodis, annuatim per singulas dioeceses celebrandis. Quisquis autem hoc salutare statutum neglexerit adimplere, a suis beneficiis et executione officii suspendatur, donec per superioris arbitrium eius relaxetur. *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 1973.³ 238–237.

¹² ERDŐ P.: Az egyházmegyei zsinat intézménye a történelemben. In: ERDŐ P.: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest, 2001. 19–24.; vö. SZUROMI Sz. A.: A IV. Lateráni Zsinat (1215) határozatainak jelentősége teológiai, jogi és történeti szempontból. *Teológia*, 40 (2006) 85–95., különösen 88.

¹³ SZUROMI (2011) i. m. 138.

¹⁴ SZENTIRMAI A.: Die ungarische Diözesansynode im Spätmittelalter. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung*, 47. (1961) 266–292.

¹⁵ *Korai magyar történeti lexikon*. Budapest, 1994. 752. (ÉRSZEGI G.). Vö. WALDMÜLLER L.: *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn. Von der Völkerwanderung bis zum Ende Arpaden (1311)*. [Konziliengeschichte A] Paderborn–München–Wien–Zürich, 1987. 188–200.

¹⁶ SZUROMI Sz. A.: Az első három esztergomi zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a 12. században. In: ERDŐ P. (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről. Kéziratok kódexek, zsinatok, középkori műfajok*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/3) Budapest, 2002. 87–142., különösen 90–91., 121. Vö. MAKK–THOROCZKAY (szerk., 2006) i. m. 218., 248.; THOROCZKAY G.: Megjegyzések a nyitrai és a pozsonyi egyház korai történetéhez. Kálmán király I. törvénykönyve 22. cikkelyének szövegahagyományáról. In: THOROCZKAY G.: *Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok*. (TDI Könyvek 9.) Budapest, 2009. 89–107., különösen 91–95.

¹⁷ [...] quod praefatum regnum Ungariae, tam nobile hactenus, tam praeclarum in spiritualibus et temporalibus, per collusiones varias, sicut praetangitur, est collapsum: quodque charissima in Christo filia nostra Maria regina Siciliae in eodem regno Ungariae, tanquam haeres proximior, habere se ius asserebat et asserit, et dilectus filius nobilis vir Carolus nepos eius regnum ipsum in parte non modica ex persona iam dictae suae paternae aviae possidebat et possidet: de quo etiam in Strigoniensi Ecclesia, iuxta ritum antiquum Ungariae, per personam idoneam regale susceperat diadema; ut

váltott ki a magyar főurak között. V. Kelemen pápa (1305-1314) 1306. augusztus 10-én megerősítette elődje határozatát, és újabb bullával, további érvekkel, valamint világosan deklarálta Károly Róbert jogát a magyar trónra, illetve kiközösítést helyezett kilátásba a pápai akarat elutasítóival szemben.¹⁸ A kialakult zavaros helyzetben a pápa Gentilis bíborost küldte legátusként Magyarországra. A pápai legátus megérkezése után tartott királyválasztás eredményeként 1309-ben Károly Róbert került a magyar trónra.¹⁹ Gentilis bíboros magyarországi, dalmáciai és lengyelországi tevékenységét és a magyarországi belső konfliktusok megoldásában játszott szerepét részletesen feldolgozta FRAKNÓI Vilmos 1901-ben,²⁰ elsődlegesen a *Monumenta Vaticana Hungariae*-alapján.²¹

2. Az Udvardi Zsinat szövege

A valószínűleg 1307. május végén megtartott zsinaton együtt érvényesült a 13. századra kialakult tisztán egyházi zsinattartási rend; valamint a fentebb említett politikai vita, a király személyéről. Az Udvardi Zsinaton, mely az egyházi előírásoknak megfelelően Tamás, esztergomi érsek elnöklete alatt ülésezett,²² minden bizonnyal jelen volt János nyitrai, Péter pécsi és Márton egri püspök. A zsinati kánonokból egyértelmű, hogy Károly Róbert támogatása állt a találkozó középpontjában, valamint az őt el nem fogadók kiközösítése.²³ Az esztergomi érsek, mint ismert, VIII. Bonifác szándékát (1296-1303) figyelembe véve, már 1303-ban támogatta Károly Róbert trónutódlását.²⁴ A zsinat lefolyása feltehetően valamilyen *Ordo de celebrando concilio* alapján történt. Ilyen rendtartást először a 847-852 körül összeállított, több mint felében hamis,

tolleremus invicem peccandi materiam et concertandi discrimen, exhiberemus iustitiae debitum, ac viam reformationis dicti regni accomodam sumeremus [...]. *Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum collectio*, Augustae Taurinorum 1857–1867. IV. 162–166.

¹⁸ § 3. Nos autem, eiusdem praedecessoris Bonifacii in hac parte vestigiis inhaerentes, ipsorum reginae ac regis Ungariae supplicationibus inclinati, constitutionem, diffinitionem, declarationem, voluntatem, mandatum sive mandata, censuram, absolutionem, termini praefixionem, silentii impositionem, praesidii denegationem, et alia supradicta, quae per eundem praedecessorem Bonifacium taliter facta sunt, rata habentes et grata, ea ex certa scientia de fratrum nostrorum consilio et assensu, auctoritate apostolica confirmamus, et praesentis scripti patrocinio communimus. Excommunicationis vero sententiam supradictam volumus usque ad satisfactionem condignam auctoritate nostra, appellatione remota, inviolabiliter observari [...]. *Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum collectio*. ed. F. GAUDE, I-XXIV + App., Augustae Taurinorum 1857–1867. IV. 183.

¹⁹ Vö. BÓNIS Gy.: *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon*. (Jogtörténeti Tár I/1) Budapest, 1997. 69a (n. 600).

²⁰ FRAKNÓI V.: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-Székkal*, I-II. Budapest, 1901–1902. I. 132–140.

²¹ *Acta legationis Cardinalis Gentilis 1307-1311*. (Monumenta Vaticana Hungariae I/2) Budapest, 1885.

²² BEKE M. (szerk.): *Esztergomi érsek 1001-2003*. Budapest, 2003. 145–151.

²³ Vö. BÓNIS (1997) i. m. 69a (n. 599).

²⁴ BEKE (szerk.) i. m. 145.

*Decretales Pseudo-Isidorianae*²⁵ legelején olvashatunk.²⁶ A zsinatok megtartásának ez a rendje bekerült a 12-13. századi egyházmegyei kuriális gyakorlatban használt kánonjogi kéziratokba, amelyeknek legjobb példája a *Collectio Anselmi Lucensis* (1081-1083)²⁷ egyik változatát tükröző BAV Barb. lat. 535 kézirat.²⁸ Sőt, a rendtartást a későbbiekben továbbra is másolták, amint arról *Collectio Anselmi Lucensis* 15. századi BAV Reg. lat. 325 és a 16. századi Paris Bibliothèque Nationale lat. 12450 kézírata tanúskodik.²⁹ A zsinatra, a rendtartás alapján, meghatározott (szentelési) sorrendben vonultak be a püspökök, papok, diakónusok, valamint a jegyzők. A zsinat imádsággal vette kezdetét, melyet a főesperes recitált.³⁰ A hitvallás elmondása és a metropolita buzdító szavai után kerültek megtárgyalásra az egyes kérdések. A tárgyalást követően, a végleges és rögzítésre szánt kánonok szövege egyesével fel lett olvasva az egybegyűltek számára. A zsinat a határozatok kihirdetésével és a hálaadó imádság elmondásával fejeződött be.³¹

Az Udvardi Zsinat határozatait mindössze négy kánonban foglalták össze, melyek közül kiemelkedik 1. kánon. A 2-3. kánonok megisméltik a budai eretnekekre vonatkozó kiközösítést, továbbá kiközösítést helyeznek kilátásba a hagyatékok illetéktelen birtokba vevőire és az *interdictum* megsértőire is, valamint azokra, akik Károly Róbert ellen láznak.³² A kiközösítés (*excommunicatio*), az egyházi

²⁵ A. STICKLER: *Historia iuris canonici latini. I. Historia fontium*. Roma, 1950. 131–140.; P. ERDŐ: *Die Quellen des Kirchenrechts*. (Adnotationes in Ius Canonicum 23) Frankfurt am Main, 2002. 78–79.; vö. H. FUHRMANN: *Einfluss und Verbreitung der pseudoisidorischen Fälschungen, I-III*. (Monumenta Germaniae Historica, Schriften XXIV/1-3) Stuttgart, 1972–1974.

²⁶ P. HINSCHIUS (ed.): *Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni*. Lipsiae, 1863. (repr. Aalen 1963) 22–24.

²⁷ Sz. A. SZUROMI: Anselm of Lucca as a Canonist. Critical summary on importance of the Collectio Anselmi Lucensis. *Rivista internazionale di diritto comune*, 16. (2005) 225–239.; vö. Sz. A. SZUROMI: *Anselm of Lucca as a Canonist*. (Adnotationes in Ius Canonicum 34) Frankfurt am Main, 2006. 47–54.

²⁸ L. FOWLER-MAGERL: *Clavis Canonum. Selected Canon Law Collections Before 1140*. (Monumenta Germaniae Historica, Hilfsmittel 21) Hannover, 2005. 157–158.

²⁹ Vö. Sz. A. SZUROMI: Some observations on BAV Reg. lat. 325 as a witness of Anselm of Lucca's Collection. *Ius Ecclesiae*, 15. (2003) 799–810.

³⁰ Vö. [...] Adsumus, domine sancte spiritus, adsumus peccati quidem immanitate detenti, se din nomine tuo specialiter aggregati; veni ad nos et esto nobiscum et dignare illabi cordibus nostris, doce nos quid agamus, quo gradiamur, et ostende quid efficere debeamus, ut te auxiliante tibi in omnibus placere valeamus. Esto salus et suggestor et effector iuditorum nostrorum, qui solus cum deo patre et eius filio nomen possides gloriosum. Non nos patiaris perturbatores esse iustitiae, qui summam diligis aequitatem, ut in sinistrum nos non ignorantia trahat, non favor inflectat, non acceptio muneris vel ersonae corrumpat; sed iunge nos tibi efficaciter solius tuae gratiae dono, ut simus in te unum et in nullo deviemur a vero, qualiter in nomine tuo collecti, sic in cunctis teneamus cum moderamine pietatis iustitiam, ut et hic a te in nullo dissentiat sententia nostra et in futuro pro bene gestis consequamur praemia sempiterna. HINSCHIUS i. m. 22.

³¹ Vö. [...] Ad te, domine, interni clamoris vocibus proclamantes unanimiter postulamus, ut respectu tuae gratiae solidati praecones virtutis efficiamur interpidi tuumque valeamus verbum cum omni fiducia loqui. HINSCHIUS i. m. 24.

³² *Conc. Udvardense*, c. 2: Repetitum in cives Budenses fulmen, vectigalia portuum Danubii Praeposito negantes; compellente tamen Carolo Rege dederunt Deo, quae Dei sunt. – c. 3: Serpebant adhuc

büntetőjog eszköze, mely a 12. századra egyértelműen az egyházi cenzúrák közé tartozott, azaz a hangsúly elsődlegesen a gyógyító jellegen volt, amint arra a *Liber Sextus* (1298) több kánonban is utal.³³ A kinyilvánított *excommunicatio* tehát azzal a céllal korlátozza a szentségek vételét (vö. *excommunicatio minor*), illetve zárja ki a kiközösítés alá vont személyt az egyházi közösségből (*excommunicatio maior*), hogy az, bűnét megbánva, és a penitenciát elvégezve, visszatérhessen az egyházba. Az Udvardi Zsinat rendelkezései, továbbá a két említett pápai bulla is *excommunicatio maior*-t tartalmaznak. A szintén említett *interdictum* csak a szentségek vételétől tiltja el a megkeresztelkedetteket.³⁴ Ez az Udvardi Zsinat esetében ún. *interdictum personale* volt.

Az Udvardi Zsinat 1. kánonja – a többi kánonnal ellentétben – nem egyházi büntetés kiszabásáról, hanem az „Úrangyala” imádság végzéséről rendelkezett.³⁵ A Szűzmaria felé kifejezett imádságos áhítat délben és a nap végeztével volt mondandó, a harangozás idején. A zsinat ezzel megerősítette az esztergomi érsek korábbi hasonló jellegű intézkedését.³⁶ Hozzá kell tennünk, hogy az 1. kánonban rögzített szokáshoz XXII. János pápa (1316–1334) 1318-ban külön búcsút kapcsolt.

Epilógus

Az Udvardi Zsinatot továbbiak követték 1308 és 1315 között, melyek közül kiemelkedik az 1310-ben Pozsonyban, Gentilis pápai legátus jelenlétében megtartott zsinat. Evvel rendeződött Magyarországon az Árpádok leányágának trónutódlása és 1310-ben Fehérváron megtörténhetett Károly Róbert Szentkoronával való megkoronázása.

in Budensi populo electionem Caroli regis fraude extortam queritante, oculae simultates, quas suffragantibus Episcopis, iacto in reos anathemate feliciter Thomas repressit. MANSI XXV. 213–214.; Vö. TÖRÖK J.: *A tizennegyedik század magyar egyháztörténete.* (Keresztény századok) Budapest, 2004. 32.

³³ *Liber Sextus*: VI 2. 14. 2: AE. FRIEDBERG, (ed.): *Corpus iuris canonici*, II. Lipsiae, 1881. (továbbiakban FRIEDBERG II) 1008–1011.; VI 5. 7. 8: FRIEDBERG II. 1087–1088.; VI 5. 9. 5: FRIEDBERG II. 1091–1092.; VI 5. 11. 1, 15, 21, 23–24: FRIEDBERG II. 1093, 1103, 1105–1106.

³⁴ Vö. X 5. 40. 17: FRIEDBERG II. 916–917.

³⁵ KARÁCSONYI J.: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig.* Nagy-Várád, 1915. 97.

³⁶ *Conc. Udvardense*, c. 1: Ut sub meridiem, aut moriente die, ad salutandum Matrem Virginem aere campano populus excitetur. MANSI XXV. 213.